

ВПЛИВ ЮРИДИЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ПЛАГІАТ В НАУКОВОМУ ПИСЬМІ В УКРАЇНІ

THE IMPACT OF LEGAL REGULATION ON PLAGIARISM IN SCIENTIFIC WRITING IN UKRAINE

Толстяков Є.О., викладач кафедри організації захисту інформації з обмеженим доступом
Національна академія Служби безпеки України

У статті проведено дослідження впливу законодавчих норм на боротьбу із плагіатом в науковій та освітній сферах (академічним плагіатом) на підставі вітчизняного законодавства. Автор аналізує, як законодавчі норми можуть впливати на це явище, включаючи процес виявлення плагіату, механізми його запобігання та способи стимулювання оригінальності та інноваційності в наукових дослідженнях. Зроблені висновки щодо достатності або надмірності такого регулювання та шляхи його гармонізації. Також розглядається специфіка українського контексту, включаючи виклики та можливості, пов'язані з юридичним регулюванням плагіату. Серед іншого розглянуто наявні норми щодо запобігання плагіату у Цивільному кодексі України, законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права» (чинний та попередній), «Про інноваційну діяльність» та «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Опрацьовано зміст законодавчих визначень «академічний плагіат» та «плагіат». Проаналізовано те, як українське законодавство впливає на запобігання плагіату в науковому письмі, та розглянуті можливі шляхи його вдосконалення. Враховані описові, рекомендаційні та санкційні норми. В статті наведено низку пропозицій щодо можливого вдосконалення юридичного регулювання для боротьби з плагіатом в науковому письмі, його необхідність та виклики, пов'язані із надмірним нормативним регулюванням. Також запропоновано конкретні заходи, які можуть бути впроваджені для зменшення плагіату та підвищення якості наукових досліджень в Україні як із застосуванням нормативного регулювання так і без нього. Запропоновано запровадити на нормативному рівні механізм виявлення плагіату із застосуванням наявних технічних рішень для попередньої оцінки роботи, з обов'язковою перевіркою фахівцем змісту після проходження попередньої перевірки співпадіння та схожості із роботами інших авторів. Висновки до яких приходить автор статті можуть бути корисними для законодавців, науковців та всіх, хто зацікавлений у підвищенні якості наукового письма під час виконання та оцінювання наукових робіт.

Ключові слова: академічна доброчесність, плагіат, академічний плагіат, забезпечення інноваційності, наукове письмо, наукові дослідження, оригінальність наукових досліджень, академічна відповідальність, юридичне регулювання.

The article examines the impact of legislative norms on the fight against plagiarism in the scientific and educational spheres (academic plagiarism) on the basis of domestic legislation. The author analyzes how legislative norms can affect this phenomenon, including the process of detecting plagiarism, mechanisms for its prevention, and ways to stimulate originality and innovation in scientific research. Conclusions are made regarding the sufficiency or redundancy of such regulation and ways of harmonizing it. The specifics of the Ukrainian context are also considered, including challenges and opportunities related to the legal regulation of plagiarism. Among other things, the existing norms regarding the prevention of plagiarism in the Civil Code of Ukraine, the laws of Ukraine «On Education», «On Higher Education», «On Scientific and Scientific-Technical Activity», «On Copyright and Related Rights» (current and previous) were considered. «On innovative activity» and «On priority areas of development of science and technology». The content of the legal definitions of «academic plagiarism» and «plagiarism» has been elaborated. The way Ukrainian legislation affects the prevention of plagiarism in scientific writing is analyzed, and possible ways of its improvement are considered. Descriptive, recommendatory and sanctioning norms are taken into account. The article presents a number of proposals for the possible improvement of legal regulation to combat plagiarism in scientific writing, its necessity and challenges associated with excessive regulatory regulation. Specific measures that can be implemented to reduce plagiarism and improve the quality of scientific research in Ukraine are also proposed, both with the application of normative regulation and without it. It is proposed to introduce at the regulatory level a mechanism for detecting plagiarism using existing technical solutions for preliminary assessment of the work, with a mandatory check of the content by a specialist after passing a preliminary check of coincidences and similarities with the works of other authors. The conclusions reached by the author of the article can be useful for legislators, scientists and everyone who is interested in improving the quality of scientific writing during the performance and evaluation of scientific works.

Key words: academic integrity, plagiarism, academic plagiarism, ensuring innovation, scientific writing, scientific research, originality of scientific research, academic responsibility, legal regulation.

Розглядаючи академічний плагіат треба визначити об'єкт праводносин на який посягає це діяння. На думку автора, академічний плагіат є одним із видом порушення авторських прав, тобто об'єктом плагіату є об'єкти авторського права, зазначені у Цивільному кодексі України [1, п. 1 ст. 433].

Питання академічного плагіату в Україні вивчали у своїх роботах такі вітчизняні науковці як Л. В. Красицька, У. М. Проценко, І. М. Стифанишин, Г. О. Ульянова, О. І. Харитонова, Р. Б. Шишка, А. С. Штефан, Н. А. Юрко, І. Є. Якубівський та ін.

В українському законодавстві наводяться декілька визначень плагіату. Так є визначення загального поняття плагіату у чинному Законі України «Про авторське право і суміжні права», де стверджується, що «плагіат – це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору» [2, пп. 1 п. 2 ст. 53], тобто плагіатом визнається будь-який твір іншого автора, який

видається іншою особою за свій. Тут слід зауважити, що це широке визначення плагіату, а темою роботи є більш вузьке явище – академічний плагіат. Але перед тим як розглянути це поняття, звернемося до загального нормативного визначення плагіату, яке існувало до 01 січня 2023 року (до набрання чинності цим законом). Воно було зазначено у попередньому Законі України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року (у редакції 2001 року) так: «оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору» [3, п. «в» ст. 50]. На відміну від цього визначення, термін «плагіат» у чинному законі уточнює поняття також у частині вдавання до зміни мови викладення твору (фактично переклад будь якого твору не стає новим твором, що є логічним, бо змінюється лише конотація, а думки, погляди, формулювання, розрахунки, висновки та інші частини роботи залишаються незмінними). Але це лише приватний випадок, тому що у новому визначенні передбачено можливість «видозміненого вигляду, в тому числі перекладу...» (курсив мій) [2, пп. 1 п. 2 ст. 53].

Тобто можна припустити, що видозмінений вигляд може набувати і інших форм (наприклад, перефразування, технічна заміна літер схожих у латинському та кириличному алфавіті тощо). Другий приклад швидше підходить для уникнення технічних перевірок на співпадіння у тексті за алгоритмами, які не передбачають виявлення такої маніпуляції (на даний час більшість систем антиплагиату враховують це, так само як і використання прихованого тексту, який використовується для збільшення загального обсягу роботи і, відповідно, зменшення відсотку співпадіння з іншими роботами). Фактично, у широкому сенсі на сьогодні плагиат включає в себе роботи не тільки ідентичні за формою з іншими роботами (або частинами інших робіт), але і за змістом, навіть якщо форма змінена (перефразування, переклад з іншої мови тощо).

Автор спеціально в цій роботі не заглиблюється у тему плагиату в інших видах творів окрім текстових (усних, графічних, музичальних), тому що розкриватися буде саме академічний плагиат у науковому письмі, що не передбачає іншого окрім конотаційно відображеного запозичення.

Українські науковці Юрко Н., Стифанишин І., Проценко У. дотримуються позиції, що не можна використовувати поняття плагиату у контексті порушення авторських прав з поняттям академічного плагиату, бо в першому варіанті йдеться мова про порушення майнових та немайнових прав на предмет інтелектуальної власності, що несе шкоду власнику цих прав, якій не обов'язково є автором, та відповідальність за порушення цих прав передбачена у Цивільному кодексі України і має на меті збереження прав власника (не автора). А в іншому ж випадку, з академічним плагиатом, йдеться мова про порушення етичних норм наукового письма, що впливає на якість наукових досліджень, можливих репутаційних втрат для справжнього автора, особи, яка вчинила академічний плагиат та установи (навчальний заклад, наукове видання тощо), що оприлюднила цю роботу [4]. До позиції зазначених вчених приєднується Якубівський І., який з одного боку констатує, що більшість вітчизняних дослідників визнають академічний плагиат різновидом плагиату, а з іншого теж наполягає на тому, що перше не є складовою другого, а вони лише перетинаються. У якості аргументації він наводить різницю у видах відповідальності (цивільна, адміністративна, кримінальна у випадку із плагиатом у розумінні Закону України «Про авторське право і суміжні права» та академічну відповідальність при вчиненні академічного плагиату). Тобто він стверджує, що не всі випадки плагиату можуть бути академічним плагиатом (погоджуємось, бо наполягаємо на твердженні, що це є приватний випадок плагиату) та що не всі випадки академічного плагиату можуть бути плагиатом у розумінні порушення авторських прав, тому що авторське право може належати іншим особам, а не лише творцю оригінальної роботи [5, с. 127]. Автор частково погоджується із цим твердженням, бо на його думку, хоча мета згаданого закону і полягає у захисті авторських прав, але в частині визначення плагиату, воно дано у широкому значенні, тому і може охоплювати поняття плагиату у академічному письмі (академічного плагиату), як окремий вид плагиату. Тому ж розгляд явища академічного плагиату як окремої складової плагиату має право на існування саме із-за сутності цього явища, тобто видавання чужої інтелектуальної праці (або її частини) за свою.

Перед тим як розібратись, як нормативно регулюється запобігання саме академічному плагиату, звернемося до його законодавчо закріпленого визначення. Сам термін з'являється в українському законодавстві у 2014 році та неодноразово згадується у Законі України «Про вищу освіту», але визначення терміну у законі закріплюється лише у 2017, в новому Законі України «Про освіту». Згідно з наведеним там визначенням академічним плагиатом є «оприлюднення (частково або повністю) наукових (твор-

чих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» [6, п. 4 ст. 42].

Як ми можемо побачити, ключовим предметом академічного плагиату законодавець вважає наукові (творчі) результати, отримані іншими особами, а суттю діяння називає публікацію науковцем цього як результату своєї роботи.

В Законі України «Про освіту» також розкривається поняття академічної доброчесності та види її порушення [6, ст. 42]. Вони згадуються за спаданою ієрархією від більш значущого до меншого за значенням. Так академічний плагиат стоїть серед цих порушень (самоплагиату, фабрикації, списування, обману та інших) на першому місці. Перш за все тому, що таке порушення етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту» правил, зачіпає й інших учасників освітнього процесу (наносить репутаційну шкоду справжньому автору, вводить в оману здобувачів освіти, колег-науковців та інших зацікавлених роботою, що містить академічний плагиат, осіб) та викривлює реальну картину внеску за результатами проведених досліджень тих чи інших дослідників.

Треба визнати, що основною метою нормативного, на законодавчому рівні, закріплення поняття та принципів академічної доброчесності має на меті запровадження єдиного підходу до розуміння цього явища. Опис академічного плагиату повинен запобігати вчиненню конкретних діянь, що випливають із законодавчого визначення. Проте, треба враховувати необхідність не лише визнання тих чи інших діянь як порушень академічної доброчесності, але і встановлювати конкретну відповідальність за такі порушення.

Нажаль, в Законі України «Про освіту» містяться формулювання на кшталт «можуть» бути притягнуті до... академічної відповідальності» (курсив мій) [6, п. 6 ст. 42] та згадується те, що форми і види академічної відповідальності встановлюються спеціальними законами [6, п. 6 ст. 42]. Станом на сьогодні ні чітких механізмів притягнення до відповідальності, ні видів відповідальності на рівні центральних органів виконавчої влади або законодавчої влади нормативно не затверджено. Від Міністерства освіти і науки України до закладів вищої освіти було надіслано листа, де було зазначено види відповідальності для закладу вищої освіти, наукової установи, наукового керівника, офіційних опонентів при захисті дисертацій (наукових доповідей), що значно звужує коло діянь, за які настає конкретна відповідальність і які є суттю академічного плагиату. Щодо відповідальності самих авторів дисертаційних досліджень використана формулювання «може бути» щодо тих чи інших заходів академічної відповідальності, що залишає місце для невизначеності обов'язковості відповідальності. Так само згадується про необхідність встановлення академічної відповідальності у спеціальних законах, які на даний час не прийняті [7]. Але фактично в цьому листі дублюються положення Закону України «Про вищу освіту» в частині відповідальності за порушення вимог атестації здобувачів вищої освіти [8, п. 6 ст. 6]. Інших заходів щодо розробки норм, які б встановлювали відповідальність наукового, науково-педагогічного складу та здобувачів освіти профільним міністерством або іншими суб'єктами законодавчої ініціативи у сфері освіти не здійснювалось.

Але треба зауважити, що окрім академічного плагиату у кваліфікаційних роботах на здобуття ступеня доктора філософії або доктора наук є й інші. Так науковці і Ульянова Г. Харитонова О. у своєму дослідженні наслідків академічного плагиату зазначають, що присутність плагиату в навчальних матеріалах, наукових коментарях та монографіях також представляє значну загрозу. Вважають сучасним викликом також виявлення плагиату в студент-

ських роботах. Проте зауважують, що законодавство не визначає належним чином наслідки виявлення плагіату в зазначених роботах. Тому це питання пропонується піддати науковому аналізу з метою розробки пропозицій щодо визначення дій, які слід розглядати як академічний плагіат, та юридичних наслідків його виявлення [9, с. 229]. Автор погоджується з висновками, до яких вони приходять. Також окремо треба зазначити, що на часі вже стоїть не розробка пропозицій щодо діянь які слід розглядати як академічний плагіат, а саме визначення юридичної відповідальності та її видів за такі діяння.

Одразу слід зауважити, що законодавче регулювання відповідальності за академічний плагіат не буде суперечити принципу автономії закладів вищої освіти, бо остання повинна бути організована та врегульована з можливістю відкритості до критики, на службі громадським інтересам, прозоро та публічно для служіння суспільству [8, пп. 5 п. 3 ст. 3].

Встановлення чи є наукова робота плагіатом зазвичай ґрунтується на експертних оцінках щодо обсягу запозичень схожого матеріалу у інших роботах. Також важливим є наявність правильно оформлених посилань на запозичений з інших робіт матеріал та різні підходи щодо його викладення (в залежності від необхідності чіткого наведення форми, а не лише змісту). Мова йде про перефразування або цитування. І те й інше є запозиченням та має містити відповідно оформлену вказівку на джерело. Але якщо з правилами оформлення запозичень все достатньо чітко та зрозуміло, то з їх обсягом виникають певні дискусії, скільки їх може бути, щоби робота вважалася влас-

ним дослідженням, а не компіляцією праць інших авторів. Нормативне закріплення цього буде сприяти визначеності та встановленню єдиних норм під час оцінювання самостійності тієї чи іншої роботи.

Враховуючи те, що якщо порушення академічної доброчесності, зокрема академічний плагіат, вже закріплено законодавчо, з 2014 року, можна дійти висновку, що суспільна шкода від неї давно вже є достатньо суттєвою. Водночас, згадані спеціальні закони, які б встановлювали форми та види відповідальності за порушення академічної доброчесності, зокрема академічний плагіат, так і не прийняті та навіть не стоять на порядку денному у вигляді законопроектів, концепцій тощо, щоб хоча б була можливість ознайомитися із баченням законодавців та представників експертного середовища цього питання.

Як підсумок, можна зазначити, що законодавчо закріплений єдиний підхід до відповідальності за академічний плагіат дасть змогу виробити для всього освітнього та наукового середовища єдиний підхід та розуміння шкоди, що він наносить (відповідно наслідків) та санкцій, які за цим слідують. Аналіз сутності поняття академічного плагіату нашою наукою вимагає необхідності подальшого дослідження специфіки цього явища, наприклад, чи буде академічним плагіатом оприлюднення вперше під своїм ім'ям чужої роботи, що не була ще оприлюднена. Обов'язково потребує закріплення санкційних заходів за академічний плагіат у спеціальних законах, як це передбачено. На цьому шляху ще багато роботи по унормуванню, але фундамент до цих змін вже закладений.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 28.11.2023).
2. Закон України «Про авторське право і суміжні права». База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення 28.11.2023).
3. Закон України «Про авторське право і суміжні права» (втратив чинність). База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (дата звернення 28.11.2023).
4. Юрко Н.А., Стифанишин І.М., Проценко У.М. Академічний плагіат: основні різновиди та дискусійні аспекти. *Міжнародний мультидисциплінарний науковий онлайн-журнал LogoS. Онлайн*. 2020 № 7 DOI 10.36074/2663-4139.07.03.
5. Якубівський І.Є. Академічний плагіат як вид порушення академічної доброчесності. *Нове українське право*. Вип. 4. 2023. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.4.17>
6. Закон України «Про освіту». База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 28.11.2023).
7. Щодо забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти. Лист Міністерства освіти і науки України від 24.10.2017 № 179-565.
8. Закон України «Про вищу освіту». База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 28.11.2023).
9. Харитоновна О. І., Ульянова Г. О. Академічний плагіат: поняття та наслідки виявлення відповідно до нового Закону України «Про вищу освіту». *Часопис цивілістики: науково-практ. журнал*. 2014. Вип. 17. С. 228–232.